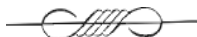

A Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területének története 1867-ig

Jász-Nagykun-Szolnok megye, 1867-es létrejöttével hazánk legfiatalabb megyéi közé tartozik. Megalakulás előtt azonban története szorosan összefügg a volt Külső-Szolnok vármegyének, a régi Heves vármegye tiszántúli területének történelmével.

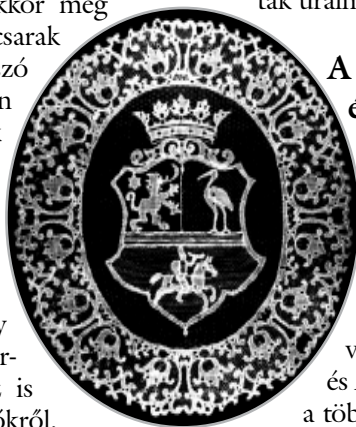
A terület története a honfoglalásig

A Közép-Tisza-mellék földje már a történelem előtti időkben is lakott volt. Igazolják ezt a területen feltárt gazdag régészeti leletek. A Jászság nyugati részét ekkor még összefüggő erdőségek és mocsarak borították. A halászó vadászó ember, így keresve se nagyon találhatott volna magának jobb helyet a megélhetéshez. A feltárt régészeti leletek arról adnak tanúbizonyságot, hogy az elkövetkezendő kő-, réz-, és bronz korszakban a terület népsűrűsége nem hogy csökkent, hanem nőtt. A történetírók atyja, Hérodotosz is megemlékszik a területen élőkről. Tudósítása szerint az itt élő legrégebbi lakosok az agathyrsok voltak. Később, Ptolemaios és Pilnius a Kr. u. első században a Tisza környékére letelepedett jazygokról beszélnek.

A népvándorlás első hullámai vandálokat, gótokat sodort ide. Az V. század elején az egész Alföld a hunok kezébe került, mitöbb, a hun birodalom központja lett. Vármegyénk területe ekkor előkelő hun nemzetségek szállásterülete volt. 570 után a hunokkal rokon eredetű oguz törökök telepedtek le. Utánuk a szlávok, mint az avarok rabszolgái tele-

pedtek le.

896 körül pedig már őseink portyáztak végig a Kárpát-medencén, ahol akkor a fent említett, már független bolgár-szláv törzsek tanyáztak. E törzseket könnyű szerrel hajtották uralmuk alá eleink.

A honfoglalástól a jászok és kunok letelepedéséig

A mai Jász-Nagykun-Szolnok vármegye földjét a honfoglalás első időszakában valószínű, hogy a fejedelem törzse, a Megyer törzs vette birtokába. A X. század elején valószínűleg csak Szolnok, Túr és Abád környékén telepedtek le, a többi területet stratégiai okokból pusztán hagyták. A Szent István király halála utáni zűrzavaros, polgárháborús időkben az államalapítónk által kiépített vármegye szervezet csaknem felbomlott. A váruradalmak birtokállománya megfogyatkozott, úgyhogy már Könyves Kálmán királynak revízió alá kellett venni az eddigi világiaknak és egyháziaknak tett adományait is. Ez után a királyi birtokrendszer a megszorító intézkedéseknek köszönhetően helyre állt.

A XIII. század közepén IV. Béla király KÉPEN:
A MEGYE CÍMERE STEPANEK ERNŐ 1930-BAN KÉSZÍTETT HALASI CSIPKÉJÉN

lyunk kunokat és a velük sodródott alán népcsoport töredékeket telepített le vármegyénk területén. Kb. 40 000 család került így be a Magyar Királyság területére Köteny fejedelem vezetésével. E betelepítés a vizsgált területen igen sajátos, új helyzetet teremtett. A nomád, vándorló kunok – érthető módon – nem tudtak alkalmazkodni az új, letelepült életformához, így akarva, akaratlanul is zaklatták szomszédaikat. A király mindent megpróbált az új helyzet kezelésére. Még külön kun püspökséget alapított a nomádok megtérítésére. A vármegye területén élő lakosok azonban nem nézték jó szemmel az újonnan betelepített nép vándorló, nomád szokásait. Ebbe a kényes helyzetbe folytak bele magasabb politikai érdekek, minek következtében Köteny fejedelmet meggyilkolták. Ezen tragikus eseményen felháborodva a kunok végig dúlták a Duna–Tisza közét, majd 1241-ben kivonultak az országból.

Az oszét eredetű jászok, ahogy említettem, a kunokkal együtt települtek be az országba. Ettől függetlenül azonban csak Károly Róbert 1323. évi oklevelében olvashatunk róluk, ahol jazonak mondják őket. Egy megint más forrás szerint Zsigmond király idejétől a XVIII. század elejéig philistaei, philistaei seu jazones néven emlékeznek meg róluk, mintha a filiszteusok utódaik tartanák őket. Ezen elnevezés azonban valószínűleg a hittérítő szerzetesektől ered, akik a pogány jászokat az ismert bibliai, pogány, szilaj erkölcsű néphez hasonlították. Megint más, hozzá tenném naiv etimológia szerint a jász szó arra utal, hogy nagyon jó íjászok voltak. Mint később kiderült és ma már biztosan tudhatjuk, hogy a jászok alán eredetű népcsoport, melyek a népvándorlás kezdetén a Kaukázus körül nomadizáltak.

Miután a tatárok kivonultak országunkból, megkezdődtek az újjáépítési munkálatok. Ezek keretén belül az elnéptelenedett vidékeket, újból népessé kellett tenni. Ennek jegyében, 1242-ben IV. Béla újból vissza hívta a kunokat, majd 1244-ben véglegesen

Hajdani vármegyéink

letelepítette őket. Második államalapítónk mindent elkövetett, hogy a kunokat teljes értékű letelepült lakosokká tegye, így keresztény hitre való megtérítésüket is elkezdte. Ez igen lassan haladt, ugyan is a XIV. század közepén még mindig sokan közülük a régi életformák szerint éltek, sőt még a XV. század közepén is voltak pogány szigeteik. IV. Béla még külföldről is kapott térítő munkájához segítséget, hisz III. Miklós pápa szentszéki követül küldte Fülöp fermói püspököt.

IV. László uralomra kerüléséig a kunok nem részesültek több kedvezményben. Ő azonban ahogy később a kunokkal való rokoni kapcsolatára utaló pejoratív kun jelzőt is kapta, több privilegialis kitéltet is adott „kedvenc” népcsoportjának 1279-ben. Úgy mint: megengedi szakálluk borotválását, hajuk nyírását és öltözködési szokásaikat is szabadon követhetik. Szállásterületeiknek a IV. Béla által kijelölt területeket hagyta meg, ezen felül, mint az ország nemesei (tamquam nobiles regni nostri) élhetnek ott. A szállásterületeik és összes rajta lévő dolgok nekik adományoztattak kivéve az erdőket, kaszálókat, monostorokat és az egyháziak birtokait. Földjeiket a nemzetségek szabadon birtokolhatják és egymás között feloszthatják. Ezen felül elrendeli a kunok személyes hadkötelezettségét, a nádort teszi meg a kun nemesek népbírájává, mentesíti őket az erőszakos beszállásolás alól és nemeseik az ország nemeseivel azonos szabadságot élvezik. Hét székre osztotta őket, melyekből kettő (Kolbázsék, Berénszék) megyénk területén terült el. A jászok is hasonló módon székekre lettek osztva, de fejlettségük nem érte el a kun székekét. Náluk Berény volt a legjelentősebb szállás.

A török hódoltság kora

Buda török kézre kerülésekor (1541) Szolnok vármegye Heves vármegye egyes részeivel volt össze vonva. Röviddel ez után,

Hatvan és Nógrád várak eleste után a védelem vonala a Tisza vonalára esett. Így elhatározták, hogy a szolnoki földvárat ehhez a feladathoz méltó várrá emelik. Az első – és egyetlen – komoly megpróbáltatást 1552-ben élte át a vár. Ekkor ugyanis, mikor a török megindították offenzívájukat, Ahmed és Ali pasa két serege itt egyesült, s körül vették az új várat. Az itt tartózkodó idegen őrség azonban gyorsan megadta magát, s a vár szinte kardcsapás nélkül került a török kezére. Ez magával vonta azt a tényt, hogy megyénk területe rövidesen hódoltsági terület lett, de ettől függetlenül mind magyar, mind török fennhatóság alatt állott. Ebből következett, hogy a lakosság mind a magyar, mind a török fél felé adózott. Eger eleste, 1596 után a török a területen új tartományt szervezett, az egri pasalikot. Ez a Duna-Tisza közét és a Tisza melléket ölelte fel és négy szandzsákból állt: egri, hatvani, szolnoki, szegedi. A megpróbáltatások azonban még korántsem értek véget a lakosok számára. A töröknek szinte mindenértilletéket kellett fizetni. Mindezen felül az együtt gazdálkodásban és a közös birtoklásban mindig a török volt az erősebb fél. A sanyargatott, gyakran mindenéből kifosztott nép végül megelégedte a kibírhatatlan állapotokat, s elmenekült a vidékről.

A hetvenes években már a Jászság, így Jászberény is a töröké lett. 1567-ben pedig egyesítették Külső-Szolnok és Heves megyét, mely több mint három évszázadon keresztül együtt létezett.

A következő nagyobb esemény a 15 éves háború volt, mely érezhető hatást gyakorolt a megyére. A magyarok mindjárt a hadjárat kezdetén vissza foglalták Jászberényt. A háború alatt azonban a sok sanyargatás, és szenvedés miatt a lakosság nagy része elköltözött.

1604-ben az események azonban új fordulatot vettek. A protestáns kunok ugyanis – a számításoknak megfelelően – sokan csatlakoztak a fejedelem csapataihoz. A vármegye is kivette azonban a részét a szabadságharc-

ból, hisz a megye területén beszedett adókat és a tizedet a fejedelem részére szedték be. 1606-ban a fejedelem halála után azonban a megye vissza került a magyar király uralma alá. 1619-után a megye, Bethlen Gábor kezébe került, s a nikolsburgi béke is ezt a helyzetet szentesítette. A status quo azonban nem maradt tartós, mert 1627-ben Ferdinánd és Bethlen között újabb megállapodás jött létre, mi szerint Bethlen Gábor Heves-Külső-Szolnok vármegye tiszántúli részét birtokolja, s azért bérleti díjat fizet. A viszony 1637-ben szűnt meg, s ekkor a fent említett terület vissza került a Magyar királysághoz.

A Thököly vezette Habsburg-ellenes harc során a fejedelem 1682-ben bevette Fülek várát, s nemsokára a megye is behódolt neki. Szolnok várát 1685-ben vették vissza, majd Törökszentmiklós következett.

A vármegye 1848-ig

A török kiűzésével a vármegyénk területén azonban koránt sem szűnt meg a probléma, hisz az egykor oly népes tájak szinte lakatlanok voltak. Ezt a gondot csak tetézte, hogy a felszabadító háború hazánk erejét szinte teljesen kimerítette. Így érthető, hogy a hiányt minden lehetséges módon pótolni kellett. Erre az udvar 1698-ban megszervezte a Neoacquisitca Commissiot, amely a régi birtokosokat tulajdonjoguk hiteles igazolása, a felszabadítási illeték lerovása és hűségeskü letétele után helyezte csak vissza jószágaikba. A nem tisztázott tulajdonjog elenyészett, s az ilyen birtokokat fegyverjogon a korona szabad rendelkezése alá vonták. 1690-ben megyénk területére is kiterjesztették a fegyverjogot. 1693-ban pedig megérkezett a megye területén élő birtokosoknak, hogy 6 hónap alatt igazolják jogcímüket, és fizessék be a váltság összeget, különben birtokuk a kincstárhoz kerül. A vármegye természetesen tiltakozott, de ez mit sem ért, a renделе-

tet kiadták. A birtokosság kölcsönpénzeken rótta le az összeget. A mélypont azonban 1701. július 4-én következett be, mikor is egy rendelettel eltörölték a megye lakosainak a kiváltságait. Ezzel sok, régi birtokigény elevenedett fel. Ekkor mozdult meg a német lovagrend a régi magyar birtokainak megszerzése érdekében. Kollonich Lipót bíboros érsek segített nekik ezen céljuk elérésében. Ő javasolta ugyanis a rend nagymesterének, hogy vásárolja meg a rend a Jászkunságot. Mondanom sem kell, nem kellett sokáig győzködni a nagymestert, így a tárgyalások hamar megkezdődtek. Március 22-én végül aláírták a szerződést, miszerint a lovagrend gyakorlatilag teljhatalmú ura lett a területnek, s mindazon privilegialis jogok megillették, mint a kunokat és a jászokat. Kollonich nem kis hasznót akasztott ezen a szerződésen, hisz megállapodott a renddel, hogy a Jászkun kerületek jövedelmét közösen élvezik, s Kollonich legalább három évig fenntarthatja a társas viszonyt.

A Rákóczi-féle szabadságharc és a szatmári béke

A Kollonich-féle berendezkedés adópolitikája, központosító törekvése a lakosság elkieseredését a végletekig fokozta. Az elnyomott nép pártfogója II. Rákóczi Ferenc lett, 1703-ban zászlót bontott. Szabadságharcában a vármegye tisztességesen kivette a részét. Az itteni csapatoknak főleg a rácok mozgolódásait, támadásait kellett figyelemmel kísérnie, visszavernie. Végül azonban Szolnok várának átadása a császáriaknak megpecsételte a megye sorsát. Noha a szatmári békében egy ígéret található, mi szerint a jászkun kiváltságokat visszaállítják, majd a sérelmeket orvosolják, gyakorlatilag a béke után semmi nem változott a szabadságharc előtti helyzeten. A német lovagrend továbbra is birtokolta a területet.

A jász-kun redemptio

A szatmári béke után a reakció szellemében megkezdődtek a birtokelkobzások. Az első jelentős változást az 1712–1715-ös országgyűlés hozta meg, mely kimondta, hogy a jászkunok megalacsonyított helyzetét semmisnek tekinti, s elismert sajátos közjogi állásukat, s a német lovagrend jogait is a minimálisra csökkentette a terület felett. Az ekkoriban kitört török háború azonban szertefoszlatta a szép reményeket. Ez ugyanis ismét kimerítette az országot, s gondolni sem lehetett a hátrányos helyzet megszüntetésére.

1744-ben a jászkunok egy bizottságot menesztettek Mária Terézia elé. A bizottság a királynő beleegyezését kérte, hogy a jászkunság visszafizethesse a földjükön lévő zálogösszeget. Azzal a feltétellel, mely szerint a zálogösszeg első részletét, 100 000 forintot, 1745. április 24-én, a hátralévő összeget pedig június hó 24-án lefizetik, 1745. május 6-án kelt diplomájában Mária Terézia megengedte a jászkunok megváltását s visszahelyezte őket ősi kiváltságaikba. Ez a nagyjelentőségű diploma kimondja, hogy mivel a jászkunok ezer lovas fegyvereznek fel, kiváltságaik, kiegészítve a pallosjoggal, megerősítettnek. A diploma a kiváltságokat a következőkben részletezi:

1. A jászkunok felett egyedül csak főbírájuk és főkapitányuk, a nádor és saját bíráik törvénykezhetnek, kivéve az egyházbíróság elé tartozó ügyeket és a határpereket.

2. A terület lakói és áruai a királyi haramincadok kivételével minden vám- és révfizetés alól mentesek.

3. Csak saját kapitányaik előtt kötelezhetők megjelenésre.

4. A nádor által kinevezett főkapitány elnöklete alatt szabadon választhatják kapitányaikat és egyéb tisztjeiket.

5. Megengedtetik a jászkun kerület meg-

váltása. A kincstár részére a jövőben kö zadót, a nádor részére pedig továbbra is évi 3000 arany tiszteletdíjat tartoznak fizetni. A hármaskerülethez tartozó földeket, helységeket, szállásokat és pusztákat a jászkunok birtokukba vehetik, de nem idegeníthetik el.

6. Megengedi a szabadon költözhető és szabadállapotú jövevényeknek a jászkunok földjén való letelepedést és előírja közteherviselésüket.

7. A jászkun kerületek összes lakosai egyenlő kiváltságokat élveznek.

8. A kerület római katolikus egyházközségeit kegyúri jog illeti meg.

9. A megyei törvényszékek módjára a kerületek pallosjoggal rendelkeznek.

Végül a záradék leszögezi, hogy országos ügyekben a Jászkunság területe és népe a királyi helytartótanácsától függ.

A váltságösszeg maradék részét egyháziaktól, nemesektől, kereskedőktől, molnároktól vették kölcsön. Mária Terézia a fent említett pontokon kívül 1746-ban külön pecsétet adományozott a Jászkunságnak, melyben a Jászság és a Nagy-kunság címereit foglalták egybe. Mindezek felül még egyéb kiváltságokban részesültek, mint például, hogy a Jászkunság hiteles útlevéllal ellátott lakosait mentessé tette minden rév- és vámfizetés alól.

Vármegyei élet a szatmári béke után

Ekkoriban a vármegyei élet súlypontja az adóügyek intézésére esett. Megszüntették a parasztvármegyét, a porták számát többször megállapították. 1729-ben vette kezdetét a protestánsok és a katolikusok közti vita, mely a protestánsok templomépítési engedélye körül bontakozott ki, s majd csak a későbbi években ért tetőpontjára.

Még egy súlyos válság érte vármegyénket 1738-ban, mikor a Délvidéken folyó háború miatt vármegyénk területére is behozták a menekültek a pestist, mely ez után öt éven keresztül tombolt hazánkban is. Mindezeket tetézte, a jobbágység kiéleződése, és a vallási viszonyok kiéleződése. Ez alatt értendő az imént említett protestáns templomépítési körüli vita. Ezen felekezet úgymond terjeszkedését minden eszközzel akadályozták. A felekezeti viták majd csak később, II. József uralkodása alatt mutatnak enyhülést. Ekkor válik ugyanis szabaddá a protestáns templomépítés. 1787-ben azonban nem csak a vármegyei autonómia szűnt meg, hanem vele együtt a kiváltságos Jászkun kerület is beolvadt az új közigazgatási rendszerbe. Ez a helyzet azonban a nevezetes tollvonással érvényét veszítette 1790-ben, s a régi rend helyre állt. Az 1790–91-es országgyűlés ismét megerősítette a megye lakosságának a törvényes jogait és kiváltságait. Például az örökösödést szabályozó cikkek a XX. század elejéig érvényben maradtak.

A megye életében ezt követően jelentős, meghatározó esemény nem történt 1848-ig. A követek folyamatosan megjelentek minden országgyűlésen.

Az 1848–1849. évi szabadságharc

Ekkor már a különböző reformprogramok és követelések természetesen már megyénk lakosait is áthatották. Egy Kisújszálláson tartott gyűlésen pesti mintára, tizenkét pontban foglalták össze követeléseiket. Eközben a nádori bíróságot megszüntették, s óriási tempóban folyt a nemzetőrség toborzása. A Jászság és a Nagy-kunság öt nemzetőrszázadot állított fegyverbe, melyek főleg a szerbek elleni harcokban teljesítettek szolgálatot. 1849 első felében a magyar sereg hadmozdulatainak fő vonala megyénk területére esett. A Habsburg kézen lévő

Szolnokot Damjanich és Vécsey csapatai márciusban szabadították fel, de a város ez után az átcsoportosított tiszai átkelés miatt ismét osztrák kézbe került. A Függetlenségi Nyilatkozatot a vármegye népe határtalan lelkesedéssel fogadta, s azt haladéktalanul ki is hirdette. 1849 júliusában a hadműveletek ismét a megye közelében zajlottak. A világosi fegyverletétel után azonban e területen is bekövetkezett a megtorlás.

Vármegyénk története 1876-ig

1849-ben bevezették az új rendőri intézményt, majd átszervezték a pénzügyeket, a közoktatást és a törvénykezést. A vármegye területe is megváltozott; az egész területet járásokra osztották. 1854-ben Külső-Szolnokot önálló vármegyévé szervezték Szolnok székhellyel és törvényszéket is kapott. Az új vármegye a szolnoki, mezőtúri, tiszafüredi járásokra oszlott. A beamtervilág alatt a hazafiasabb tisztviselők visszavonultak a közélettől. Az 1860-ban kiadott októberi diploma után azonban az enyhülés jelei jelentkeztek. Visszaállították a vármegyéket és újra megindult az alkotmányos élet. A nagy küzdelemben az 1848-as törvényekért folyt a harc. A megfelelő rugalmasság hiánya és a kompromisszumkésztség nem megfelelő alkalmazása miatt azonban 1861-ben feloszlatták az országgyűlést, mely magával vonta a megyei élet megszűnését és az alkotmányosság újbóli beszüntetését. 1863-ban addig ritkán látott aszály sújtotta a Közép-Tisza melléket. Az állatállomány csaknem teljesen kipusztult, s ez komoly élelmiszerhiányt okozott. 1872-ben ismét katasztrófálisak voltak a gazdasági viszonyok, melyeket az ekkor

kialakuló és pusztító kolera járvány tett még súlyosabbá.

Az 1876-ban hozott XXXIII. tc. értelmében Heves-Külső-Szolnok vármegye kettészakadt, s az ősi külső-szolnok megyei és kishevesi területeket egyesítették a Jászszággal és a Nagykunszággal. Így keletkezett a mai Jász-Nagykun-Szolnok megye. Ez magával vonta a Heves megyével való kapcsolat megszűnését és a Jászkun kerületek sajátos közjogi helyzetének törlését.

A következő években a megye korábban nem látott fejlődésnek indult. Fellendült a földművelés és az állattenyésztés, különféle gazdasági egyletek alakultak (pl.: Külső-Szolnok megyei Lovas- és Gazdasági Egylet). Különféle vízszabályozási munkálatok kezdődtek, melynek köszönhetően óriási területek kapcsolódtak be a gabona termelésbe, s így ez a mezőgazdasági ág is nagy fejlődésnek indult. A banki élet is fellendült, takarékpénztárak, pénz- és hitelintézetek alakultak. Fellendült az út- és vasútépítés is. 1857-ben a Szolnok-Karcag, 1858-ban a Szajol-Mezőtúr, 1873-ban a Szolnok-Hatvan vonalak készültek el.

Mindezen fejlődéseknek, beruházásoknak köszönhetően a további fejlődés, fellendülés óriási léptékkal haladt előre, minek köszönhetően az 1800-as évek végére és a XX. század elejére vármegyénk területe már teljes mértékben bekapcsolódott az ország infrastruktúrájába, gazdasági forgalmába.

TERJÁK MIKLÓS

